

Sandra Isaksen Grøtheim

Hvem er jeg og hvem ønsker jeg å være?

En litterær analyse av kulturmøter og kulturell identitet i romanene *Skam* (2014) og *Tante Ulrikkes vei* (2017).

Bacheloroppgave i LITT2900

Veileder: Gerd Karin Omdal

Mai 2019

Sandra Isaksen Grøtheim

Hvem er jeg og hvem ønsker jeg å være?

En litterær analyse av kulturmøter og kulturell identitet i romanene *Skam* (2014) og *Tante Ulrikkes vei* (2017).

Bacheloroppgave i LITT2900
Veileder: Gerd Karin Omdal
Mai 2019

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for språk og litteratur

 NTNU
Norwegian University of
Science and Technology

Innholdsfortegnelse

1. Bakgrunn og problemstilling	2
2. Teoretiske perspektiver	3
2.1. Kultur -, identitet -, og innvandrertermen	3
2.2. Postkolonialistisk litteraturteori	4
3. Litterær analyse av kulturell identitet i <i>Skam</i> og <i>Tante Ulrikkes vei</i>	5
3.1. Sara i <i>Skam</i>	5
3.2. Mo og Jamal i <i>Tante Ulrikkes vei</i>	6
3.3. Forestillinger om nasjonen	7
3.4. utfordringer i møte med det norske samfunnet	9
3.4.1. «Hvor kommer du <i>egentlig</i> fra?»	10
3.4.2. Å bli lik majoriteten	12
3.4.3. Språk som identitetsmarkør	13
3.4.4. Stereotypier	15
4. Konklusjon	17
5. Litteraturliste	18

1. Bakgrunn og problemstilling

«Kjære Nanna, jeg er verken en av dem, eller en av 'oss'. Jeg er ikke nordmann og heller ikke utlending [...]. En hjemløs som så inderlig ønsker seg et hjem, lei av å vandre i den grenseløse jungelen av forvridde ideer og oppfatninger.» (Bai, 2014, s. 143). Følelsen av å være annerledes kan oppstå, for eksempel i møte med en ny kultur. Det å skulle forholde seg til et nytt land med nye mennesker, nye normer og nye miljø, kan være en omstillingsprosess som i stor grad handler om identitet.

Per dags dato bor det ca. 940 000 personer i Norge med innvandrerbakgrunn, et tall som øker for hvert år (SSB, 2019). Den multikulturelle situasjonen vi befinner oss i preges av endring, bevegelse og uroligheter forårsaket av migrasjon og globalisering. Migrasjon er virkningen av og forutsetning for globalisering. Med andre ord, et gjensidig påvirkningsforhold. Den økende innvandringen har fått en betydelig virkning på det norske samfunnet, og dagens flerkulturelle samfunn innebærer et mangfold som beriker flere samfunnsmessige aspekter, for eksempel i kulturen og videre i litteraturen. Flere forfattere skriver om samfunnsaktuelle tema og tar opp problemstillinger og begreper som befolkningen i det multikulturelle samfunnet stadig konfronteres med, blant annet etnisitet, fremmedfrykt, fordommer, statsborgerskap og identitet, og ser på både positive og negative virkninger av disse problemstillingene.

Da jeg skulle i gang med å finne tema og problemstilling for bacheloroppgaven min var det viktig at den skulle omhandle noe som fattet interessen min, og som jeg kom til å ha utbytte av, både som framtidig lektor, men også som samfunnsborger i det moderne samfunn. Kulturell identitet og litterære kulturmøter var det som besvarelsen i vidt omfang skulle handle om, og ut fra dette valgte jeg de to romanene *Skam* av Mina Bai (2014) og *Tante Ulrikkes vei* av Zeshan Shakar (2017). Disse romanene problematiserer og skildrer møte mellom ulike sosiale grupper i det norske samfunnet, og gir politiske, etniske, etiske, religiøse og andre samfunnsmessige perspektiver på kulturmøter. Dette har lagt grunnlaget for følgende problemstilling:

Hvordan opplever hovedkarakterene i «Skam» og «Tante Ulrikkes vei» det å ha en flerkulturell bakgrunn samtidig som de forsøker å finne sin egen identitet? Hvilke utfordringer ser ut til å oppstå i møte med det norske samfunnet?

Grunnen til at jeg ønsker å ta for meg disse romanene er fordi de synes å inkludere spørsmål om identitet på en måte som alle kan kjenne seg igjen i, uansett hvilken bakgrunn man har. De stiller spørsmål om samhold og fellesskap på en ny måte, og virkeliggjør det flerkulturelle

samfunnet vi er en del av. Formålet med denne bacheloroppgaven er å undersøke flerkulturell identitet i skjønnlitteratur, og på den måten øke forståelse av det samfunnet vi lever i som preges av kulturmøter, globalisering og migrasjon. Oppgaven skal, med utgangspunkt i to norske samtidsromaner, undersøke hovedkarakterenes flerkulturelle identitet og utvikling. I tillegg skal oppgaven søke å belyse hvordan hovedkarakterenes identitet formes gjennom kulturelle forutsetninger og sosiale forventninger, og om det ser ut til å oppstå noen utfordringer i møte med det norske samfunnet, eventuelt hvilke. Analysen vil ses i lys av postkolonialistiske perspektiver. De postkolonialistiske teoretikerne Frantz Fanon og Homi K. Bhabha, samt sosialantropologene Thomas Hylland Eriksen og Marianne Gullestad sine synspunkter vil utgjøre en sentral del av analysen.

2. Teoretiske perspektiver

Før den litterære analysen vil det være relevant å redegjøre for de teoretiske perspektivene som ligger til grunn for oppgaven. Jeg vil først redegjøre for de begrepene som er gjennomgående brukt i oppgaven. Dette anser jeg som viktig og hensiktsmessig, særlig i innvandrerdiskursen, da flere av begrepene som blir tatt i bruk kan virke diskriminerende og stigmatiserende uten at det er hensikten. Jeg vil også kort introdusere postkolonialistisk litteraturteori.

2.1. Kultur -, identitet -, og innvandrertermen

Kultur er et begrep som det er vanskelig å definere fordi det er et begrep med mange betydninger. Eriksen (2001) er en som definerer begrepet og omtaler kultur som «[...] det som gjør kommunikasjon mulig; altså at kultur er de tankemønstrene, vanene og erfaringene som mennesker har til felles og som gjør at vi forstår hverandre.» (s. 60). Denne definisjonen konsentrerer seg om nåtiden og mulighetene for gjensidig forståelse. Med globalisering møtes stadig nye kulturer. Gullestad (2002) definerer kulturmøte som «[...] møte mellom mennesker med noe ulike erfaringer og tolkningsrammer.» (s. 73). I forlengelsen av denne definisjonen, trenger ikke et kulturmøte nødvendigvis å handle om møter mellom mennesker med ulik geografisk bakgrunn, men kan også dreie seg om sosial bakgrunn, kjønn, etnisitet og generasjon. Kultur kan forstås som et fenomen knyttet til samfunnsnivå, men man kan også nærme seg kulturen fra et individuelt ståsted. Kulturen er noe det enkelte mennesket tilegner seg gjennom læring, og som også har å gjøre med ens *identitet*.

Identitet er en kontinuerlig, dynamisk prosess som blir presentert, diskutert, forhandlet, bekreftet og avkreftet i samvær med andre (Gullestad, 2002, s. 64). Identitet er et vidt begrep,

blant annet så er nasjonal identitet forbundet med bestemte politiske og sivile rettigheter, mens etnisk identitet er forbundet med opprinnelse, historie og felles opphavsmyster (Eriksen, 2001, s. 40). I denne oppgaven vil *kulturell identitet* være sentralt. Kulturell identitet kan forstås som et område innenfor ens identitet som er knyttet til den kulturen en vokser opp i og blir påvirket av (Dahl, 2019). Man deltar i flere sosiale institusjoner, har flere sosiale roller og er stadig i forhandlinger om verdier og hvem man vil være.

Globaliseringen fører også til at mennesker knyttes sammen som et resultat av migrasjon. Ofte blandes begreper som innvandrere, migrant, flyktning og asylsøker, men samlet sett sier vi at en innvandrer er en person som flytter til et land med sikte på å bosette seg der (Tønnessen, 2018). Gullestad (2001, s. 89) viser til at ordet innvandrer er en negativ konnotasjon. Innvandrerbegrepet blir i dag ofte assosiert med mennesker som i forhold til den etniske befolkningen blir sett på som annerledes, og som har mørkere hudfarge og andre holdninger og verdier (Sørheim, 2001, s. 189). Selv om innvandrertermen kan virke stigmatiserende og generaliserende, har jeg likevel valgt å forholde meg til den. Dette fordi migrasjon omfatter både inn- og utvandring, og da vil ikke begrepet være tilfredsstillende da oppgaven vil ta for seg kulturell identitet hos mennesker som i ulik grad er relatert til innvandring.

2.2. Postkolonialistisk litteraturteori

Ifølge Mads B. Claudi (2013, s. 190) søker postkolonialistiske analyser blant annet etter å undersøke hvilke holdninger til mennesker av ikke-vestlig bakgrunn som kommer til uttrykk i vestlig litteratur. Som globalt og historisk fenomen vedrører postkolonialismen derfor ikke bare tidligere kolonier, men det er et fenomen som hele verden kan sies å være berørt av. Hans Hauge (2002, s. 404) nevner tre ulike typer tekster som ofte egner seg best til en postkolonial analyse. Den første er tekster skrevet av forfattere fra land med en kolonial historie som omhandler kolonialismens virkning og arv. Den andre er tekster skrevet av de koloniserte i koloniene, før eller etter frigjøringen. Den siste er tekster skrevet i Vesten av forfattere med innvandringsbakgrunn (Hauge, 2002, s. 404). Claudi (2013) påpeker likevel at: «[...] enhver tekst [kan i prinsippet] – skjønnlitterær eller ikke – underlegges postkolonialistisk analyse såfremt den direkte eller indirekte målbærer holdninger til eller synspunkter på forholdet mellom Vesten og den øvrige verden.» (s. 191). Videre nevner Claudi (2013) at «[...] postkolonialistiske perspektiver [har] en viktig plass i litteraturvitenskapen, hvor de har skjerpet forskeres blikk for kulturelle, etniske og politiske maktstrukturer både i skjønnlitteraturen og i andre tekst – og kulturuttrykk.» (s. 209). I forlengelsen av dette, så er grunnen til at jeg ønsker

å trekke inn postkolonialistisk litteraturteori i oppgaven at romanene omhandler tema som er nært knyttet til teorien, og kan derfor være til hjelp med å besvare oppgavens problemstilling. Bhabhas (1994) begrep om *det tredje rom*, *hybriditet* og *liminale rom*, samt Fanons (1957) *hvite masker*, vil bli brukt i oppgaven. Disse begrepene er verktøy for å løse opp polariseringen mellom selvet og den andre, kolonimakten og den koloniserte. I denne oppgaven velger jeg å bruke begrepene i overført betydning, altså at jeg ikke bruker begrepene om den koloniserte og kolonimakten, men heller om forholdet mellom minoritet og majoritet. Eriksen og Gullestad fremmer interessante synspunkter knyttet til flerkulturalitet og identitet som jeg vil inkludere i analysen.

3. Litterær analyse av kulturell identitet i *Skam* og *Tante Ulrikkes vei*

Skjønnlitteratur kan bidra til å blant annet forstå det samfunnet vi lever i. Da begge romanene i oppgaven omhandler kultur, flerkulturell identitet og oppvekst mener jeg at dette også utgjør romanenes tema. Den følgende analysen vil derfor søke å forklare noen viktige sider ved forholdet mellom kulturell identitet og kulturmøter som uttrykkes i romanene *Skam* (2014) og *Tante Ulrikkes vei* (2017).

3.1. Sara i *Skam*

Handlingen i *Skam* (2014) følger Saras flukt fra Iran til Oslo, og hennes søken etter identitet. Sara er født og oppvokst i Iran av adoptivforeldrene Nanna og Onkel. I løpet av Saras oppvekst, endres Iran til å bli en islamsk stat etter den islamske revolusjonen. «Men den dagen revolusjonen kom, ble livene våre snudd på hodet.» (Bai, 2014, s. 13). Etter den islamske revolusjon preges landet av et strengt regime. Parallelt med at Iran endres, opplever også Sara tragiske hendelser og personlige endringer. Det innføres strengere regler og normer i det iranske samfunnet. Blant annet blir det ulovlig med vestlig underholdning og kvinner tvinges til å dekke til kropp og hår. Faren og søsteren til Sara forsvinner, og det blir farlig å oppholde seg i Iran. Som 20-åring flykter Sara fra Teheran. En menneskesmugler, som Nanna har betalt, hjelper Sara med å flykte, og med på flukten er også en jente, en far og hans handikappede sønn. Sara forlater alt det kjente og kommer etterhvert til Norge som blir hennes nye hjemland. Saras første møte med Norge og nordmenn skildres som en positiv opplevelse: «Da jeg kom til Norge, var jeg nysgjerrig og modig. Jeg følte meg friere og friere for hver dag som gikk. Det var ingen familie som vaktet meg, ikke noe moralpoliti, og det var ingen som plaget meg.» (Bai, 2014, s. 47). Dette var før hun ble plaget av en indre stemme som kommenterte alt hun gjorde. Sara

referer til *den religiøse stemmen* som en indre motstand, som senere utvikler seg til å bli en konflikt mellom indre og ytre verdier. I hennes søk etter å finne sin egen identitet møter hun på problemstillinger som angår seksualitet og kjærlighet. Hun forsøker seg på dating, men støter gjentatte ganger på menn som kun er interessert i å høre om hennes bakgrunn fra Iran. I forsøk på å integrere seg i den norske kulturen og framstå som norsk, blir hun hele tiden avvist, da i form av nedverdiggende kommentarer knyttet til hvordan hun som muslimsk kvinne oppfører seg.

Romanen har en førstepersonforteller, der Sara forteller om sitt liv gjennom en periode på omlag 20 år. Romanen veksler mellom å ta for seg Saras fortid i Iran, hennes første møte med Norge og nåtiden hvor Sara er en voksen kvinne som har vært i Norge i mange år. En slik tredeling gjør at leseren blir kjent med hvordan Saras oppvekst i Iran har vært og hvordan den har formet hennes voksne liv i Norge. Store deler av romanen er fortalt retrospektivt der Sara forteller om hendelser i hennes liv som har påvirket hennes identitetsutvikling.

3.2. Mo og Jamal i *Tante Ulrikkes vei*

I likhet med *Skam* inkluderer også *Tante Ulrikkes vei* (2017) spørsmål om kulturell identitet. Romanen har en førstepersonforteller der to unge gutter, Mohammed og Jamal, parallelt forteller om sin oppvekst i Tante Ulrikkes vei på Stovner i Oslo. Romanen er bygd opp kronologisk, men det er også noen analepser i teksten, for eksempel ved at karakterene ser tilbake på sin barndom. Guttene er deltakere i et prosjekt ledet av NOVA som handler om kartlegging av hverdagen til ungdom med minoritetsbakgrunn i Groruddalen. Begge guttene er født og oppvokst i Norge, men har muslimske foreldre som har kommet til Norge i voksen alder i forsøk på å skape seg et bedre liv. Det blir tydelig at guttene har ulike forutsetninger i sitt søk etter identitet. Mohammed (heretter Mo), er pliktoppfyllende og skoleflink. Han bor sammen med mor, far og to småsøsken. Som person virker han litt forsiktig og innesluttet, og opptatt av hvordan han ter seg og snakker. Mo lengter vekk fra Stovner og Tante Ulrikkes vei, hvor han har få venner og driver med lite annet enn skole. Han begynner å studere samfunnsøkonomi på Blindern, noe han har fått mulighet til ved hjelp av et særskilt stipend som han fikk utdelt fordi han er minoritetsungdom. Han virker å trives i studenttilværelsen og bruker mye tid på å lære seg pensum. Han får seg noen få venner og innleder etterhvert et kjærlighetsforhold med medstudenten Maria.

Jamal kontrasteres opp mot Mo. Han virker stolt over gaten og blokken han bor i. Han er interessert i musikk og vennene sine. Familien hans består av moren og lillebroren, som han

i stor grad tar vare på da moren er uføretrygdet. For Jamal er Tante Ulrikkes vei, eller T.U.V som han og vennene liker å kalle det, et sted han føler seg hjemme. Dette kan blant annet forstås som en sosial identitet som er knyttet opp mot bostedsadresse. Leseren kan likevel forstå hvordan vanskelige forhold og manglende oppfølging gjør livet vanskelig for han. Hans identitetsprosjekt preges av andres forventninger og forestillinger, for eksempel når det gjelder skolegang. Jamal har utfordringer med skolen og vil heller få seg en jobb sånn at han kan tjene egne penger og hjelpe moren økonomisk. Han dropper etterhvert ut av videregående skole, og får seg arbeid hos et bilverksted. Gjennom Mo og Jamals blikk presenteres leseren for en hverdag preget av vanskelige forhold, spørsmål om identitet, kulturmøter og det å prøve å forstå storsamfunnet.

3.3. Forestillinger om nasjonen

Identitet formes av en rekke ulike faktorer, og det er flere trekk ved en person som er med på å definere hvem man er. Disse trekkene, altså identitetsmarkører, kan være blant annet kultur, språk, etnisitet, religion og kjønn. En postkolonialistisk lesning av de to romanene viser hvordan de utfordrer og undergraver etablerte forestillinger knyttet til ikke-vestlige og minoriteter i samfunnet (Karlsen, 2015, s. 79). Hver av romanene tar, på ulikt vis, standpunkt til måten samfunnet ofte fremstiller minoriteter. Når jeg, gjennom en postkolonialistisk analyse, undersøker forholdet mellom minoritet og majoritet, vil det være viktig å redegjøre for hvem jeg mener minoriteten og majoriteten er. Som nevnt innledningsvis er det per dags dato ca. 940 000 mennesker med innvandringsbakgrunn i Norge (SSB, 2019). Disse menneskene regnes som en minoritet fordi de er i mindretall overfor den etniske norske majoriteten.

Å omtale majoriteten som norsk kan være problematisk, for hva vil det si å være norsk? Tanken om en norsk identitet bygger i stor grad på forestillingen om en felles historie langt bakover i tid. En forestilling som innebærer å ha bygget landet eller kulturen (Gullestad, 2002, s. 97). Ove Lidvar Eide skriver i sin artikkel «Førestillingar om det norske i sakprosa og kulturhistorie, del 2: frå 1900-talet til i dag» (2014) om nasjonsbyggingen på 1800-tallet som en viktig del av forestillingen om det norske. Han trekker fram politisk nasjonsbygging og kulturell nasjonsbygging der det handler om å skape en felles oppfatning av hva som er norsk og på den måten forme en norsk identitet (Eide, 2014, s. 38). For eksempel kan det tenkes at det norske språk, kristendom, langrenn og lignende er det folk assosierer som typisk norsk, men ut fra en slik oppfatning er kultur forankret i historien, og tradisjon regnes som en viktig del av kulturen (Klausen, 1992, sitert i Schiefloe, 1999).

Likevel framstår det som vanskelig å definere hva som er typisk norsk, fordi det finnes store variasjoner innad i blant annet sosiale grupper, kjønn, generasjon. Forestillingen om at det finnes noe som er norsk, fører naturligvis med seg tanken om det som ikke er norsk. Forestillinger om «oss» og «vår egen kultur» bygger på en polarisert kontrast mot de fremmede, som i lys av Gullestad ikke passer inn i den flerkulturelle virkeligheten i Norge i dag (Gullestad, 2002, s. 65).

Også Bhabha (1994, s. 140) påpeker at framstillingen av den litterære utviklingen av en nasjon og ett folk er feil måte å framstille nasjonen i sin helhet på, og framstillingen blir for statisk og homogen. Bhabha problematiserer i sin artikkel «Dissemination. Time, narrative and the margins of the modern nation» (1994) den historiske og etablerte forestillingen som ligger i begrepet nasjonalisme. «The linear equivalence of event and idea that historicism proposes, most commonly signifies a people, a nation or a national culture as an empirical sociological category or a holistic cultural entity. » (Bhabha, 1994, s. 140). I en slik framstilling hvor den enkeltes liv forutsettes å være en del av en større felles nasjonal fortelling, ekskluderes de menneskene som for eksempel har immigrert til landet. Bhabha (1994, s. 145) argumenterer derfor for at den moderne nasjonen må skrives ut fra en annen tidsoppfatning der nåtiden også må tas i betraktning, og dermed oppstår det en tidsmessig dobbelthet hvor det skilles mellom pedagogisk tid og performativ tid. Pedagogisk tid er den historiske tiden, og det er hvordan nasjonen framstilles blant annet av myndighetene, skole og lignende. Performativ tid, altså samtiden, er hvordan nasjonen faktisk utarter seg i dagliglivet. Nasjonens fortelling fortelles dermed på to tidsplaner samtidig slik at alle mennesker i samfunnet blir en del av nasjonen (Bhabha, 1994, s.145).

Videre kan vi undersøke forholdet mellom nasjonal og etnisk identitet da det også har å gjøre med en forestilling om nasjonen som innebærer tanken om ett folk. Den nasjonale identiteten er foranderlig og er knyttet til statsborgerskap, mens den etniske identiteten er vanskelig å forandre. Det forventes ofte at mennesker har én etnisk identitet, det vil si at man for eksempel enten er norsk eller iransk (Eriksen, 2002, s. 52). Det å ikke kunne redegjøre for sin etniske identitet på en tydelig og avgrenset måte, kan av noen bli definert som å ha et identitetsproblem (Eriksen, 2002, s. 52). Skamkarakteren Saras nasjonale identitet forandrer seg fra å være iransk til å bli norsk fordi hun får et norsk statsborgerskap. Likevel føler hun seg ikke helt norsk. Da kan vi igjen stille spørsmålet om hva som er norsk? Er det at man er født i Norge, har norsk statsborgerskap, eventuelt at man er hvit og kristen, den korrekte definisjonen på at man er norsk? Dersom man definerer norskhet ut i fra disse kriteriene, vil en stor gruppe mennesker bli utelatt, blant annet Sara, Mo og Jamal. «Hva skulle til for at jeg skulle tilhøre

dette flotte landet? Jeg hadde norsk pass, men det betydde ikke at jeg var norsk.» (Bai, 2014, s. 169). Det at Sara ikke føler seg helt norsk, kan ha å gjøre med bakgrunn, verdier og holdninger, og at hun har det utseende hun har.

Når det gjelder den nasjonale og etniske identiteten kan vi finne likheter hos Mo og Jamal. Til forskjell fra Sara så er begge guttene født i Norge og har alltid hatt den samme nasjonale identiteten, men på samme måte som Sara, føler de seg ikke helt norsk. De har en annen hudfarge enn majoriteten. Dette tydeliggjør at selv om utseende og hudfarge er identitetsmarkører og er med på å forme identitet, så skaper det også annerledeshet. I tillegg så bidrar det til å forsterke skillet mellom minoritet og majoritet, noe som ikke er ønskelig i et flerkulturelt samfunn som tar sikte på samhandling og integrering mellom alle mennesker, uavhengig av etnisitet, kjønn, legning, og videre. For Jamal så virker det ikke som han identifiserer seg med å være norsk. «Norske folk er fucka folk. Sorry ass, jeg må si det. Dere er fucka folk,» (Shakar, 2017, s. 65). Her tydeliggjør Jamal skillet mellom dem og oss, eller minoriteten og majoriteten. Han omtaler den norske befolkningen som «dere», mens han tar avstand fra dem, og sier videre at «Norge [er] for Nordmenn» (Shakar, 2017, s. 186). Særlig etter terrorangrepene 11. september i New York, blir Jamal mer og mer sint på Norges befolkning. Jamal reagerer på hvordan samfunnet håndterer hendelsen. Klassen tar tre minutter stillhet for å minne ofrene, men Jamal skjønner ikke hvorfor de gjør dette når «[...] uskyldige folk dauter mere på svartinger sine land på grunn av USA [...]» (Shakar, 2017, s. 67).

For Sara, Mo og Jamal handler usikkerheten rundt egen identitet særlig om å befinne seg mellom flere kulturer, og at man verken føler seg som norsk eller innvandrer. Ifølge Mehmed S. Kaya (2014) kan mennesker med flerkulturell bakgrunn framstå eller føle seg som «kulturelt hjemløse», at de er presset mellom to eller flere kulturer. Særlig i Saras tilfelle sitter hun fast mellom det å ivareta sine muslimske tradisjoner og samtidig være en del av det norske samfunnet med nye normer og regler. Hun føler seg verken som det ene eller det andre, verken som norsk eller iransk. «Kjære Nanna, jeg er verken en av dem, eller en av 'oss'. Jeg er ikke nordmann og heller ikke utlending [...]. En hjemløs som så inderlig ønsker seg et hjem, lei av å vandre i den grenseløse jungelen av forvridde ideer og oppfatninger.» (Bai, 2014, s. 143).

3.4. Utfordringer i møte med det norske samfunnet

Det at karakterene verken føler seg norsk eller som innvandrer kan være et eksempel på det Bhabha (1994) omtaler som liminale rom. Karakterene befinner seg et sted midt mellom kulturer, og denne dialogen mellom kulturene er med på å påvirke og forme deres identitet. Bhabha (1994, s. 4) ser videre på mulighetene ved flerkulturalitet i stedet for utfordringer, og

mener at det i disse liminale rommene, som er det stedet hvor ulike kulturer møter og interagerer, kan oppstå mulighet for kulturell endring. De litterære karakterene kan tolkes som bilder på liminale rom. Det foregår en endring i dem, og gjennom samhandling med andre kulturer oppstår det nye posisjoner i forhold til egen identitet. Særlig så gjennomgår karakterene en prosess hvor ulike kulturer og tilhørende verdier og holdninger gjør noe med deres identitetsdanning (Karlsen, 2015, s. 77). Å være mellom kulturer gjør at både Sara, Mo og Jamal stadig må forhandle om hvem de er og hvem de vil være. Som nevnt, framstiller Bhabha (1994) det liminale rommet som mulighet for kulturell endring, men i romanene blir det tydelig at det å befinne seg mellom flere kulturer kan skape vanskelige utfordringer. I det følgende vil jeg presentere noen av disse utfordringene.

3.4.1. «Hvor kommer du *egentlig* fra?»

‘Er du muslim?’ spurte den pakistanske grønnsaksbehandleren. Alltid det samme spørsmålet. Jeg tror det var på grunn av klærne mine. At de brøt med hans forventninger om hvordan en muslim burde se ut. Det må ha gjort ham usikker. Som om han ikke helt visste hvilken boks han skulle plassere meg i. Jeg svarte ham aldri. Kanskje fordi jeg ikke helt visste svaret selv. (Bai, 2014, s. 5).

Slike spørsmål som «hvor kommer du *egentlig* fra?» er noe de litterære karakterene opplever å få, og som påvirker dem i deres identitetsprosjekt. I henhold til sitatet er det tydelig at slike spørsmål ofte baseres på utseende. For selv om karakterene, i sitt mentale univers, språk og kroppsbruk kjenner seg fullstendig norsk, er det likevel en del av identiteten som ikke blir betraktet som norsk (Dahl, 2018). I sitatet ovenfor er det en mannlig, pakistansk grønnsaksbehandler som spør Sara om hun er muslim. Kanskje han spør fordi hun ikke lignet en «vanlig» muslimsk kvinne. Her tydeliggjøres det at også innad i den muslimske kulturen kan det være uenigheter om hvordan den «typiske» muslimen er.

Dette viser at det kan oppstå misforståelser, konflikter og konfrontasjoner i et kulturmøte, og man kan stå overfor en utfordring når det gjelder å finne sin egen identitet. For Sara er disse utfordringene særlig knyttet til kjærlighet og seksualitet. Gjennom romanen refereres det til «den religiøse stemmen» som er inne i Saras hode. Den forteller henne hva hun skal gjøre og som et resultat av denne stemmen, kjenner hun på skam. Hun skammer seg over å kunne leve frigjort på en vestlig måte, da dette er noe hun ikke kunne gjøre i Iran. Den kulturen og religionen hun har vokst opp med er en del av hennes tankemønstre, vurderingsevne og tolkningsramme. Dette påvirker henne når hun skal ta trivielle valg, men også når det gjelder større avgjørelser. I tillegg til å skamme seg over det å kunne leve frigjort på en vestlig måte, skammer Sara seg over at hun har en indre stemme som forteller henne hva hun gjør galt.

For Mo er utfordringene knyttet til hans forsøk på å framstå som mest mulig norsk. Særlig en hendelse virker å påvirke identitetsprosjektet hans. På vei hjem fra en ferietur med kjæresten i Spania, blir han stoppet på Gardemoen: «'Mistanke om ulovlig innvandring', mumla den store og viste frem ID-kortet igjen. 'Hæ? Ulovlig innvandring? Hva snakker dere om?' ropte jeg da jeg forsto hva som skjedde.» (Shakar, 2017, s. 317). Mo blir mistenkt for å ha forsøkt og kommet seg inn i Norge på ulovlig vis. I flere timer blir han værende på Gardemoen og må svare på en rekke spørsmål for å bevise at han er norsk. I etterkant av hendelsen på Gardemoen forsøker kjæresten Maria å fortelle Mo at han er like norsk som henne, men han trekker seg mer og mer unna. Han slutter å se på nyhetene og fullfører heller ikke sin bachelorgrad. Hans forhold med Maria avsluttes også. I dette tilfelle blir hans norske identitet avvist, noe som ifølge Gullestad (2002, s. 63) er kritisk. Disse reaksjonene er på flere måter eksempler på maktovergrep på mikronivå, altså etnosentrisk diskriminering (Gullestad, 2002, s. 64).

For Jamal handler utfordringene særlig om strukturelle forhold, som blant annet økonomi. Hans mor er syk og har lav inntekt. «Hun får flus fra Trygdekontoret. [...] Men Trygdekontoret sier nei hele tida ass. Dem vil ikke gi den sånn fast. Så hun får sånn, hva sier dem, midlertidige greier, og det er jævlig lite.» (Shakar, 2017, s. 27). Gjennom Mo får leseren vite at moren til Jamal er deprimert. «Med en sykdom som moren min uttalte gebrokkent, og som det tok flere år før jeg skjønnte hva var. 'Dipirisjån', fulgt av et sukkende 'ya Allah'.» (Shakar, 2017, s. 36). Jamal får kun litt penger i stipend, men det er ikke nok til å dekke utgiftene deres. Han har blant annet ikke råd til å kjøpe månedskort på kollektivtransport. Mo og hans familie har også dårlig råd, men de klarer seg akkurat. Det kan også tolkes som om Jamals mor også opplever en identitetskonflikt. Hun kom til Norge i voksen alder og kanskje kjenner hun også på annerledeshet.

Navnene til karakterene oppleves også som en kulturell utfordring. Maria Nikolajeva (2002) skriver hvordan «[n]ames are closely connected with identity [...]» (s. 269).

Jeg skjønner ikke hva de tenkte på, foreldrene mine. Det er tradisjon å kalle den førstefødte Mohammed, og Profeten er alle muslimers forbilde, og spesielt moren min ville veldig gjerne at jeg skulle få det navnet, men de som er så opptatt av at jeg skal komme ut herfra og få en fin jobb og alt det der, jeg skjønner ikke hvorfor de ga meg de navnet da. (Shakar, 2017, s. 8).

Mo misliker navnet sitt fordi det viser annerledeshet og gjør at han sliter med å føle seg norsk. Navnet hans indikerer etnisitet og religion, da han er oppkalt etter Profeten Mohammed i islamsk lære. Jamals navn problematiseres ikke i like stor grad, fordi det virker som om han ikke har noen problemer med det. Til forskjell fra Mo så presenterer Jamal seg som «svarting,

muslim [...]» (Shakar, 2017, s. 15). Likevel blir det tydelig i romanen at navnet hans har fått uheldige konsekvenser for Jamal, for eksempel når lærere skal uttale navnet hans. «'Ja-mal' liksom, det uttales 'Djamal', skjønner du? [...] det er ikke vanskelig, men dem potetlærerne prøvde ikke å lære det, selv om jeg sa det til dem tjue fuckings ganger.» (Shakar, 2017, s. 28). I *Skam* har karakteren Sara i større grad et vestlig navn som det ikke foreligger noe tvil om hvordan uttales, men likevel, som det har blitt vist til tidligere, møter hun også på spørsmål når det gjelder hennes utseende og væremåte.

3.4.2. Å bli lik majoriteten

En annen utfordring i romanene er det å ikke akseptere seg selv og stadig være i forhandling om hvem man er. «Noen ganger skulle jeg ønske jeg var dem.» (Shakar, 2017, s. 13). Mo er, som nevnt, opptatt av hvordan andre oppfatter han. Særlig virker han opptatt av å framstå som mest mulig «norsk». Typiske Blokk-Stovner minner Mo på at han er en del av minoriteten.

Når Stovner var så ubehagelig for så mange, aller mest for meg, måtte det bety at det som var utafor, var bedre. Så enkelt, egentlig, og da jeg først fant noe å holde fast i, vokste tanken på at alt som fantes der ute, for hver dag som gikk. En flukt uten føtter, gjennom hundrevis av dagdrømmer (Shakar, 2017, s. 20).

Det at Mo er opptatt av samfunnet utenfor Stovner og å framstå som en typisk norsk ungdom er noe som kan ses i lys av det Fanon (1957, sitert i Claudi, 2013) omtaler som å ta på seg hvite masker. Fanon viser hvordan den kolonisertes identitet spaltes av kolonialismen, og de psykologiske konsekvensene av det (Claudi, 2013, s. 192). Han mente at kolonimaktens maktapparat lærer den koloniserte å verdsette den hvite kulturen og se ned på den svarte, men at han i møte med det hvite samfunnet blir ekskludert fra det fellesskapet han har lært å føle seg som en del av (Claudi, 2013, s. 192)¹. Mo tar altså, symbolsk sett, på seg disse hvite maskene for å bli lik majoriteten. Det virker som om han er klar over at han forsøker å bli mest mulig lik majoriteten, men som Fanon viser så blir den svarte identiteten aldri noe man kan fri seg fra, for under den hvite masken er, og forblir, minoritetens hud svart (Claudi, 2013, s. 192). Også Sara i *Skam* kan sies å ha på seg disse hvite maskene. Særlig i hennes første møte med Norge tenker hun på hva det vil si å være norsk. Hennes oppfatning av det norske er, i forståelsen av følgende sitat, å være blond.

¹ Her velger jeg å bruke begrepet om hvite masker i overført betydning og undersøker forholdet mellom minoritet og majoritet, heller enn forholdet mellom den koloniserte og kolonimakten.

Kanskje jeg kunne forandre utseende, bli blond eller gjøre noe som kunne hjelpe meg å skylle bort dette kulturelle støvet. Oppgitt som jeg var, gikk jeg hele veien til nærmeste butikk og kjøpte hårblekingsfarge for alle lommepengene mine. Da jeg hadde vasket ut blekemiddelet og fønet håret, kikket jeg meg i speilet. [...] jeg så ikke mer norsk ut [...]. Jeg så ut som en person som ønsket å se norsk ut, uten å få det til. (Bai, 2014, s. 48)

Etter å ha eksperimentert med utseendet erfarer hun at det å farge håret ikke gjør henne mer norsk. Som Fanon hevder så kan ikke huden under den hvite masken forandres. Møte mellom majoritet og minoritet er et møte mellom de mange og de få. De mange, majoriteten, blir sterke i kraft av at det er deres kultur som gjelder, mens de få, minoriteten, på mange måter blir svake i dette bildet (Engen & Kulbrandstad, 2004, s. 19). Minoritetens underlegenhetsposisjon fører derfor til at det oppstår et statusskille i forhold til den dominerende majoriteten, noe som forutsetter at det som forbindes med majoriteten ses på som viktig, mens det som har med minoriteten å gjøre, betraktes som mindre viktig eller negativt (Engen & Kulbrandstad, 2004, s. 19). For karakterene som er en del av minoriteten, kan dette være utfordrende når de, for det meste, oppholder seg blant majoriteten i det sosiale livet som forutsetter både skole og arbeid. Det å ville være noen andre og ønske seg et annet sted er en naturlig del av puberteten, og noe mange ungdommer kjenner på. Likevel er det framtreddende at det å bli kategorisert som innvandrere i stor grad gjør at karakterene ønsker seg en annen identitet.

Bhabha (1994) stiller seg kritisk til det Fanon framstiller som majoritetens undertrykking av minoriteten, og at dette får minoriteten til å ville utslette sin egen identitet (s. 38). Bhabha (1994) forstår det heller som at det finnes et gjensidig påvirkningsforhold mellom minoritet og majoritet, og han fokuserer på de mellomformene som oppstår i det kulturelle møtet mellom minoritet og majoritet (s. 38). Disse mellomformene omtaler han som hybriditet, altså «[...] en sammenblanding av kolonistenes og de kolonisertes kultur, hvor kulturelle uttrykk rommer elementer fra begge de to ulike kulturelle sfærene.» (Bhabha, 2004, sitert i Claudi, 2013, s. 199). Det oppstår kulturelle blandingsformer, hybridformer, som rommer aspekter av begge kulturene. Bhabha (2004, sitert i Karlsen, 2015, s. 18) trekker fram at ved å omfavne kulturelle forskjeller som noe positivt så er det mulig at den enkelte kan omfavne sin egen kulturelle identitet og dermed akseptere sin egen identitet. I *Tante Ulrikkes vei* er en språklig variant av hybriditet synlig, og vil bli presentert i neste delkapittel.

3.4.3. Språk som identitetsmarkør

Mo har vokst opp med sørøst norsk, eller bokmålsnært oslomål, og skriver bokmål i sine tilbakemeldinger. Gjennom hans dagligtale tydeliggjøres noen holdninger til språk. Hans

talemål er formelt og prestisjefullt. Sara tilegner seg det norske språket i voksen alder, men virker også, i likhet med Mo, opptatt av å ordlegge seg korrekt og formelt. Dette kan også ses i lys av ideen om de hvite maskene. Jamal, tar i motsetning til Mo og Sara, ikke på seg en hvit maske. Derfor virker han mer interessert i å bevare deler ved sin nasjonalkultur, altså den muslimske bakgrunnen, enn Mo og Sara. Jamal omgås andre mennesker som har en flerkulturell bakgrunn, og er derfor deltaker i et flerkulturelt miljø. I et slikt flerkulturelt miljø er språket en felles arena som deltakerne har til felles uavhengig av hvilket land, kultur eller religion de tilhører. Dette er eksempel på språklig hybridisering og foregår i det Bhabha (1994, s. 38) kaller for Det tredje rommet, som handler om å skape mening i en kulturell ambivalens. For de litterære karakterene handler det om å skape mening i et miljø hvor flere kulturer er i dialog med hverandre slik at det er en gjensidig forståelse som danner grunnlag for samhandling.

Jamals talemål er en form for flerspråklighet som viser til en tilstand som «[...] både [kan] oppfattes som en tilstand hos enkeltindividet, og som en sosial/kulturell tilstand som påvirker adferd hos mennesker i et språksamfunn.» (Loona, 2002, s. 215). I sin dagligtale bruker han slangord som flus, kæbe og sjofe. Dette er eksempler på typisk «kebabnorsk» som er en multietnolekt, og som brukes av mennesker med ulike etniske bakgrunn. Multietnolekt viser til språklige særtrekk som ser ut til å ha funksjoner som blant annet markering av tilhørighet i et fellesskap, samfølelse og solidaritet med de andre i dette fellesskapet, og forskjell og avstand til andre grupper (Engen & Kulbrandstad, 2004, s. 109). Jamals identitet formes dermed ved å ta språklig avstand fra standardisert norsk, og det er en måte å skille seg fra den øvrige etniske norske befolkningen. I forståelsen av dette så gir bruken av slangord en mulighet til å gi uttrykk for hvem man ønsker å være og hvem man identifiserer seg med (Tørdal & Engan, 2019). Språk er et viktig symbol på identitet, og man kan, gjennom det, gi uttrykk for følelser og oppfatninger man har om seg selv, om andre, om sammenhengen mellom fortid og nåtid (Loona, 2002, s. 227).

Termen kebabnorsk er likevel ikke uproblematisk. Finn Aarsæther (2010, s. 123) trekker fram at termen ofte er assosiert med å snakke dårlig norsk. Dette viser igjen til den makten som majoriteten har, en makt over å definere hva som er god og dårlig norsk. I forståelsen av dette kan termen virke stigmatiserende, og viser at merkelapper ofte blir satt på ting og mennesker som kan oppleves som nedverdiggende og gi et feilaktig bilde. Bruken av multietnolekt kan også, i noen tilfeller, virke ekskluderende. Det krever at man som deltaker i samtalen forstår en rekke koder. For eksempel har Jamal samme talemåte i dialog med kompiser og i dialog med andre aktører, blant annet lærere. Mellom Jamal og kompiserne, som også har samme språkvariant, er

det en gjensidig forståelse, men for lærere som ikke har den språkvarianten kan det være utfordrende å forstå hva Jamal mener.

Selv om karakterene opplever utfordringer i kulturmøtet, kan vi også finne eksempler på aspekter ved nasjonalkulturen som de setter pris på. Bhabha (1994) ser, som nevnt, på mulighetene ved flerkulturalitet heller enn utfordringene. Som jeg har pekt på så kan det se ut som at Jamal er mest opptatt av å bevare deler ved sin nasjonalkultur, og dette er tydelig gjennom for eksempel språket. Mo kan også sies å være delvis opptatt av å bevare deler ved sin nasjonalkultur. For eksempel så blir det tydelig at han, i forholdet sitt med Maria, er interessert i å vise henne sider ved hans muslimske bakgrunn. «Jeg liker å dele sånt med henne, mat, bilder av barn, sånne vanlige ting.» (Shakar, 2017, s. 247). Sara, derimot, ser ikke ut til å ville bevare noe ved sin kulturelle bakgrunn. For eksempel så vil hun helst ikke snakke om fortiden i Iran med mennesker som spør henne om den. Uavhengig av dette, så kan man i det flerkulturelle Norge, se at man i dag har flere måter å leve på, som blant annet innebærer ulike matretter og måter å kle seg på. Dette er et resultat av globaliseringen og at ulike kulturer møtes.

3.4.4. Stereotypier

Identitetskategorier, slik som for eksempel innvandrere, skapes fordi mennesker har behov for orden som gir oversikt og kontroll. Mennesker blir ofte plassert i disse kategoriene på bakgrunn av felles egenskaper med gruppen (Svartdal, 2019). Stereotypier kan sies å være overforenklinger av antatte kulturtrekk, og de baseres på forutinntatte ideer og ikke på objektiv kunnskap (Sørheim, 2002, s. 199). For Bhabha (1994) er stereotypier «[...] a form of knowledge and identification that vacillates between what is always 'in place', already known, and something that must be anxiously repeated.» (s. 66). Ifølge han opprettholdes stereotypien av minoriteten og majoritetens gjensidige avhengighetsforhold. De er kontinuerlig involvert i spenninger og interaksjoner, og måten de samhandler er ambivalent. Stereotypien operer med å bruke forskjellene mellom rase, kultur og historie som utgangspunkt for å plassere mennesker i kategorier (Bhabha, 1994, s. 75). Sørheim (2002, s. 199) trekker fram at disse forenklingene kan i noen tilfeller være riktige og være nyttige å ta i betraktning, men stereotypier kan også basere seg på feilaktige generaliseringer som hindrer innsikt og gjensidig forståelse. Videre vil jeg kun fokusere på stereotypier og fordommer i negativ forstand.

Et eksempel på stereotypi som Gullestad (2002, s. 33) viser til er at ungdommer med minoritetsbakgrunn ofte blir omtalt i sammenheng med vold og kriminalitet. I *Tante Ulrikkes vei* tydeliggjøres dette da Farah, en ung jente som bor i en av blokkene i Tante Ulrikkes vei,

blir skutt og drept av broren sin. «[...] du trenger ikke bli helt sånn som folka på tv-en nå: 'Åhh... Disse innvandrerne. De forstår ingenting. De synes det er helt grei med vold mot kvinner. Nei ass, mann. Det er ikke sånn ass.» (Shakar, 2017, s. 273). Det virker som Mo og Jamal er redde for hva resten av befolkningen tenker om dem siden dem også har minoritetsbakgrunn. Også Sara i *Skam* kjenner på denne følelsen. I hennes første møte med Norge og seksualitet, har hun ambivalente følelser til det å være sammen med en gutt. Hun er usikker, og vet ikke helt hvordan hun skal oppføre seg. Også gutten hun har truffet virker usikker. «Han virket litt redd, kanskje han fryktet at jeg hadde en sint bror eller far som ville komme og drepe han med kjøkkenkniven.» (Bai, 2014, s. 48).

Overskrifter i media som «Drabantbyen som dreper? Vitner forteller: Æreskultur utbredt på Stovner.» (Shakar, 2017, s. 276) skaper stigmatisering og generalisering rundt resten av befolkningen med samme bakgrunn som den som har utført den voldelige handlingen. Selve årsaken til problemet tillegges også den etniske eller religiøse bakgrunnen (Gullestad, 2002, s. 44). På denne måten blir mennesker innad i en subkultur eller etnisk gruppe assosiert med egenskaper man forestiller seg som gruppespesifikke. En slik generalisering av egenskaper på bakgrunn av medlemskap i en gruppe kaller Olav Christensen (2001) for stemping. Det som er avgjørende for hvordan Norges innbyggere forholder seg til etnisk variasjon, er hvordan de tenker og taler om ulikheten og hvordan de forholder seg til den i praksis (Christensen, 2001, s. 99). På denne måten ser vi at «nordmenn» har en makt som omhandler i hvilken grad kommunikasjon, forståelse og samhandling fører til at alle mennesker, uansett kulturell bakgrunn, etnisitet, funksjonshemming, legning og lignende, fungerer sammen i samfunnet. I noen tilfeller er kommunikasjonen, forståelsen og samhandlingen svekket og som konsekvens av dette kan man ha manglende kunnskap om det flerkulturelle samfunnet man er en del av, og stereotypier skapes. Når mennesker i ulike kulturer stadig møtes som følger av globalisering, er det nødvendig med gjensidig forståelse, dette for at alle mennesker, uavhengig av bakgrunn, skal kunne samhandle i samfunnet, både på makro og mikronivå. Gjensidig forståelse, mener jeg, kan forminske, og etterhvert, hindre stereotypier. Menneskeverdet, uansett bakgrunn, er tjent med at stereotypier motarbeides og nyanseres. Kommunikasjon, samhandling og forståelse kan bidra til å minske dette slik at alle som er utsatt for krig, politisk forfølgelse og klimakriser kan bli tatt i mot på steder som kan gi dem trygghet.

4. Konklusjon

Litteratur kan på mange måter bidra til å forstå det flerkulturelle samfunnet vi lever i. I denne bacheloroppgaven har jeg, ved bruk av postkolonialistisk litteraturteori, forsøkt å vise hvordan hovedkarakterene i *Skam* og *Tante Ulrikkes vei* opplever det å ha en flerkulturell bakgrunn samtidig som de forsøker å finne sin egen identitet, i tillegg til de reelle utfordringene karakterene opplever i møtet med det norske samfunnet. Denne bacheloroppgaven kan bidra til å vise flerkulturell identitet i skjønnlitteratur, og kan også gi et bidrag til å øke forståelsen for kulturmøter, globalisering og migrasjon i samfunnet. I ulike kulturmøter, blir identiteten diskutert, forhandlet, bekreftet og avkreftet. I romanene opplever karakterene i kulturmøtet utfordringer knyttet til sin kulturelle identitet, tilhørighet og stereotyper. Utfordringene var særlig tydelige i forholdet mellom minoritet og majoritet, altså forholdet mellom «innvandrere» og «nordmann». Karakterene slet med å føle seg som verken innvandrere eller norsk. Forestillinger om nasjonen og norskhetstanken ble tidlig presentert og la grunnlaget for den videre analysen. Med tanke på hva som regnes som norsk kan vi forstå hvorfor karakterene føler seg annerledes i Norge. På bakgrunn av disse utfordringene som Mo, Jamal og Sara støter på i deres identitetsprosjekt, vil jeg konkludere med at de opplever det som vanskelig å ha en flerkulturell bakgrunn samtidig som de forsøker å finne sin egen identitet. Bhabha er opptatt av å belyse mulighetene ved flerkulturalitet, men i møtet med det norske samfunnet får karakterene mer bekræftelser på utenforskap enn inkludering. Identitetsutviklingen deres er ikke ferdig, for identiteten er, som nevnt innledningsvis, en kontinuerlig og dynamisk prosess. Den litterære analysen viser hvordan vi kan bruke skjønnlitteratur til å øke forståelse av kulturmøter og kulturell identitet, noe som er viktig i en stadig mer globalisert verden.

5. Litteraturliste

- Aarsæther, F. (2010) The Use of multiethnic youth language in Oslo. I P. Quist & B.A. Svendsen (red.), *Multilingual urban Scandinavia: New Linguistic Practices*, s. 111 – 126. Bristol: Multilingual Matters.
- Bai, M. (2014) *Skam*. Oslo: Juritzen forlag as.
- Bhabha, H.K. (1994) *The location of culture*. London: Routledge.
- Christensen, O. (2001) Diskriminering og rasisme, i Eriksen, T.H (red.) *Flerkulturell forståelse*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget, s. 98 – 118.
- Claudi, M. (2013) *Litteraturteori*. Bergen: Fagbokforlaget Vigomstad & Bjørke AS
- Dahl, Ø. (2019) *Dynamisk kulturell identitet*. Tilgjengelig fra:
<https://ndla.no/subjects/subject:18/topic:1:194233/topic:1:78143/resource:1:78162>
(Hentet: 20.03.19)
- Dzamarija, M.T. og Steinkellner, A. (2019) *Innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre* (SSB-rapport 01/2019). Oslo: SSB. Tilgjengelig fra:
<https://www.ssb.no/innvbef> (Hentet: 15.03.19).
- Eide, O.L. (2014) Førestillingar om det norske i sakprosa og kulturhistorie. Del 2: frå 1900 til i dag. I *Norskklæraren*, (4), s. 68– 76. Tilgjengelig fra:
https://issuu.com/norsklaereren/docs/norskl_raren_4-14_lr (Hentet: 04.03.19)
- Engen, T.O., & Kulbrandstad, L. A. (2004) *Tospråklighet, minoritetsspråk og minoritetsundervisning*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Eriksen, T.H. (red.) (2001) *Flerkulturell forståelse*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gullestad, M. (2002) *Det norske sett med nye øyne. Kritisk analyse av norsk innvandringsdebatt*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hauge, H. (2002) Postkolonialisme. I Lütken, G., Mølgaard, N. & Fibinger, J (red.). *Litteraturens tilgange: metodiske angrepsvinkler*. København: Gad, s. 369 – 404.
- Karlsen, A.H. (2015) *Hvem er jeg? En komparativ studie av litterære karakterers flerkulturelle identitet i tre skandinaviske ungdomsromaner*. Masteroppgave. Høgskolen i Bergen. Tilgjengelig fra:
https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/2481424/Masterthesis_H.Karlse_n.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Hentet: 07.05.19)
- Kaya, M.S. (2014) Hvordan håndterer andregenerasjonsinnvandrere sin identitet i Norge? *Sosiologisk tidsskrift*, 22 (2). Tilgjengelig fra:
https://www.idunn.no/st/2014/02/hvordan_haandterer_andregenerasjonsinnvandrere_s_in_identitet (Hentet: 28.03.19)

Loona, S. (2002) Tospråklighet. I T.H. Eriksen (red.) *Flerkulturell forståelse*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget, s. 213 – 238.

Schiefloer, P.M. (1999) *Kultur*. Trondheim: Allforsk. Tilgjengelig fra: https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2009030604032 (Hentet: 20.03.19)

Shakar, Z. (2017) *Tante Ulrikkes vei*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Skirbekk, S. (1999) *Ideologi, myte og tro. Sosiologisk kulturteori og funksjonsanalyse*. Oslo: Tano/Aschehoug.

Sørheim, T.A. (2001) Innvanderne i Norge, i Eriksen, T.H. (red.) *Flerkulturell forståelse*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget, s. 188 – 212.

Svartdal, F. (2019) Stereotypi – psykologi, *Store Norske leksikon*. Tilgjengelig fra: https://snl.no/stereotypi_-_psykologi (Hentet: 25.04.19)

Tønnessen, M. (2018) Innvandrer, *Store Norske Leksikon*. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/innvandrer> (Hentet: 20.03.19)

Tørdal, R.M. & Engan, O. (2019) *Storbyspråk og multietnolekter*. Tilgjengelig fra: <https://ndla.no/subjects/subject:19/topic:1:186558/topic:1:195019/resource:1:124357> (Hentet: 24.04.19).

